

ULF SJÖDELL

»1665 års memorial» – En källkritisk studie

I

I litteraturen om Sveriges inre historia under Karl XI:s förmyndarregierungs tid behandlas ofta en källa, i allmänhet benämnd »1665 års memorial» eller »Claes Rålamb's memorial», vilken utgör en efter flera linjer utförd vidräkning med förmyndarregierungs sätt att sköta sitt uppdrag. Memorialet, som författats av riksrådet Claes Rålamb, har tolkats på skilda sätt alltefter vilka sidor av skedets historia, som stått i förgrunden hos de olika författarna.

Enligt en uppfattning är det främst att se som ett led i en maktkamp mellan förmyndarregering och råd, enligt en annan som ett uttryck för ett lågadligt missnöje med högadelns sätt att styra landet. Enligt en tredje mening har källan sin betydelse främst på det finanspolitiska planet. Där kanaliserar sparsamhetsivrarna inom rådet sitt missnöje med rikskanslerns i deras tycke lättsinniga finanspolitik. Slutligen har betonats att den konstitutionalistiska synpunkten att rådet är satt att gentemot förmyndarregering tillvarataga konungens och rikets rätt funnit ett uttryck i memorialet.

Det har av alla tagits för givet att memorialet tillkommit år 1665. Det enda stöd som finns för denna mening är en enda persons uppgift, författarens. Han lämnar den på 1680-talet i en till enväldets råfstemyndigheter ingiven försvarsskrift, till vilken memorialet utgör en bilaga.

»1665 års memorial» upptages nu ännu en gång till behandling. Ett nytt problem står i förgrunden – det källkritiska.

2

Originalen till memorialet finns i volym 116 in Folio i Kungliga Bibliotekets Rålambska samling.¹ Enligt av Claes Rålamb vid textens början gjorda påteckningar skall han på uppdrag av missbelåtna kolleger i riksrådet år 1665 ha författat skriften för att den sedan skulle inlämnas till regeringen. Den hade av honom lämnats till hans kollega, riks- och kanslirådet Sten Bielke, för att denne i kansliet skulle renskriva den. På något sätt hade emellertid rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardie fått kännedom om vad som förbereddes och avstyrkt det hela genom att sända Bielke och författaren på en kommission till Uppsala för att rannsaka om bråk och upplopp bland studenterna, något som Rålamb fann fullkomligt onödigt.²

Volym 116 bevarar även förarbeten till memorialet, dels fem sidor text med rubriken »Punctationer på memorialet», dels ett blad med lapidariska anteckningar, en promemoria, försedd med hänvisningar till olika statsrättsliga akter. Dennes innehåll visar att den har ett nära samband med tillkomsten av »1665 års memorial».³

Innehållet i memorialet är i huvuddrag följande.

Författaren förklarar inledningsvis att han och hans meningsfränder i rådet genom sin ämbetsed tvingas att påtala en del förhållanden rörande förmyndarregeringens sätt att rykta sitt värv.

¹ Skriften finns i en 1700-talsedition av E. Ekholm. *Concept af det Memorial, som Riksens Råd förehade att inlefwera till den Kongl. Regeringen år 1665, innehållande wissa påminnelser wid Dess förwaltning af Regerings-Ärender* (Den Svenska Fatburen, Sjette Öppningen Den 4 Juli 1769, s. 105–111, och den 7 juli 1769, s. 113–119).

² »Uppsats och koncept af det memorial som R.R. av mig Claes Rålamb begärde att jag ville i deras namn författa, ärnades det överlevera till den Kongl. Reg. vilken sedan blev igenom någras av vårt medel bearbetande avstyrkt och efter jag hade övergivit det till H. Sten Bielke att han det med sin hand skulle avskriva på det formaliteten skulle så mycket nogare i akt tagas efter han var kansliråd, så blev både han och jag försända till Uppsala uti en onödig kommission varigenom hela intentionen eluderades». På närmast föregående uppslag står, även med Rålamb's hand: »Koncept av det memorial som Riksens Råd förehade att inlevera till den Kongl. Reg. Ao 1665. Lit BB». Citaten har i allmänhet normaliserats. – Tidfästelsen till hösten samma år har senare gjorts av forskningen med ledning av tidpunkten för de båda riksrådens uppsalaresa.

³ Dessa förarbeten tryckta hos G. RYSTAD: *Clas Rålamb's »memorial» 1665 och rådsoppositionen mot Karl XI:s förmyndarregering*. KFA 1963, s. 12, 17 f.

Sedan kräver han att regeringen skall hålla bättre uppsikt över vilka personer, som ingår i den omyndige konungens uppvaktning, så att Karl ej tillåts vara tillsammans med mindre lämpliga personer, vilket han tidigare varit. Han påminner så om Karls uppfostran, både i fråga om studier och seder. Trots att det åligger förmyndarregeringen ensam och inte rådet att draga försorg om dessa ting, är de likväl så viktiga att man som riksråd ansett sig böra påminna om dem.

Sedan påpekas att den respekt undersåtarna hyser för förmyndarregering, råd och andra rikets ämbetsmän är grundläggande för den myndige konungens auktoritet och höghet. Förmyndarregeringen har emellertid ej visat prov på tillräcklig stadga i sin förvaltning av riket, något som rubbar respekten för överheten och på lång sikt är ägnat att undergräva kungamaktens anseende. Framför allt vänder sig Rålamb mot tendensen att en del av regeringen och rådet river upp beslut, som fattats av en annan del.

Framställningen övergår så till att klandra regeringen för att den utfärdat lagar och förordningar, som omöjligt kunnat hållas och för att den ej övervakat efterlevnaden av redan gällande förordningar. I skarpa ordalag krävs att den framdeles gör detta. Genom att utfärda alltför många förordningar låter man konungens höghet förfalla. Vid 1664 års riksdag har ständerna begärt att man skulle vänta med publicerandet av en del förordningar till efter nästa riksdag, vilket likväl inte hindrat regeringen att redan nu låta utfärda dem.

I därpå följande punkt krävs sparsamhet med donationer. Reduktionen bör föras till fullbordan i enlighet med 1655, 1660 och 1664 års riksdagens beslut. Dessutom krävs att i synnerhet godsens i de erövrade provinserna ej skall avsöndras. Nu är det enligt Rålamb så att ett gods inte hinner återgå till kronon förrän det på nytt kommer i privata händer. Om det fortgår som hittills kommer konungen, när han blir myndig, inte att ha något att donera till förtjänta personer.

I nästa punkt kritiserar det alltför myckna adlandet. Härigenom minskar adelsståndet i anseende. Ståndet är till för konungens höghet, men regeringens politik stör denna intention. I stället för att fortsätta med det myckna nyadlandet rekommenderas förmyndarna att söka få den talrika adliga ungdomen att ägna sig åt sådant den är lämpad för, så att endast de som är skickade för vissa tjänster kan få dessa. En väg att nå civila tjänster bör vara ådagalagd skick-

lighet. Innehavare av tjänster bör utses efter tjänstens beskaffenhet och tjänster inte inrättas för personer, som av en eller annan anledning behöver försörjas. Rålamb varnar för vad som kommer att hända när de äldre faller ifrån, om landet inte har några yngre, som är kompetenta att taga vid. Landet blir då beroende av utlänningar.

Regeringen tillhålls sedan allvarligt att beflita sig om finansförvaltningen. Åren 1660 och 1661, när riket befann sig i stora svårigheter på grund av de nyss avslutade krigen, gick ekonomien så väl ihop att man 1662 ej blott kunde betala alla kronans tjänare deras fulla lön, vilket tidigare ej skett på flera år, utan också göra avbetalningar på statsskulden. Men därefter har det trots fred och god årsväxt gått sämre. Om finansverket ej bär sig under omyndighetsåren kan Rålamb inte se hur man senare skall kunna försvara sig inför konung och riksdag, särskilt som man inrättat tjänster för att försörja vissa personer och ej rättat personvalet efter tjänsternas beskaffenhet. Rålamb påminner om att kammarkollegiet flera gånger kommit in med påminnelser i dessa frågor, vilka dock lämnats utan avseende. Om någon i rådet opponerat sig muntligt mot den lättsinniga finanspolitiken, har han blivit avbruten eller mött med hårda och ovänliga ord.

I fråga om godspolitiken, tjänsternas tillsättande och stadgars och plakaters utfärdande har rådet förbigåtts och regeringen själv fattat beslut, där likväl lagen föreskriver inhämtande av rådets samtycke. Rålamb säger sig ej bestämt veta varav detta missbruk härleder sig, men tror att det kommer av den bekanta slutepisoden vid 1664 års riksdag.⁴ Den då av en del av adeln inlämnade suppliken kritiseras häftigt av Rålamb. Detta aktstycke visades av regeringen

⁴ Förloppet av denna sak var i stora drag följande. En av de sista dagarna i augusti inlämnades till regeringen ett aktstycke, undertecknat av en stor del av adeln. Framställningen i detta är ganska oklar och okoncentrerad men huvudlinjen är en önskan att stärka de fem riksämbetsmännens makt på bekostnad av råds-korporationens. Man vill, i polemik mot 1660 års additament, föra fram maktfördelningsbestämmelserna i 1634 års regeringsform. Särskilt önskade man begränsa rådets inflytande i fråga om tillsättandet av högre tjänster.

Aktionen ledde ej till något resultat, då den ej vann riksämbetsmännens stöd. Demonstranterna fick nöja sig med en förklaring av rikskanslern att regering och råd skulle ordna upp sina angelägenheter inbördes.

Om denna sak, se N. AHNLUND: Ståndsriksdagens utdaning. 1592–1672. Sveriges Riksdag 1:3 (1933), s. 335 f och RYSTAD: Med råds råde eller efter konungens godtycke?, Sc 1963, s. 208 ff.

som hastigast för några få av riksråden vid ett tillfälle, då de flesta ej var närvarande. Ej heller senare överlades saken med hela rådet. Rålamb menar att inlämnandet av denna supplik var olagligt. Riksdagen var avslutad då det skedde, majoriteten av adelsståndet hade ej gått med på saken, de flesta riksdagsmännen hade redan hunnit lämna Stockholm och de tre övriga stånden var överhuvud ej alls inkopplade. Hela aktionen stred för övrigt mot bestämmelserna i 1660 års additament, anser författaren. Hans ämbetsed förbjuder honom att opåtalat låta en sådan sak passera.

Claes Rålamb dokumenterade åsikter och handlande åren 1664 och 1665 överensstämmer i stort med de tankegångar, som förs fram i memorialet. I sin verksamhet i rådet dessa år är han överhuvud för sparsamhet och befinner sig i stort på den finanspolitiska linje, som representeras av riksskattmästaren Gustaf Bonde mot de övriga regeringsmedlemmarna, Magnus Gabriel de la Gardie, Karl Gustav Wrangel och delvis även Per Brahe.⁵ Bland annat kämpade han för att rekommendationerna i 1660 års additament beträffande donationer skulle tillämpas, även om detta gick ut över riksämbetsmän och råd.⁶

Samtidigt som Rålamb vid slutet av 1664 års riksdag blev utnämnd till riksråd, blev han också rikskammarråd. Han har under tecknat flera av de påminnelsekrifter kammarkollegiet 1664–1665 lämnade in till regeringen för att söka vinna gehör för sina synpunkter, vilka kan sägas få ett sammanfattande uttryck såväl i »1665 års memorial» som i det s.k. Gustaf Bondes program av

⁵ G. WITTRÖCK (Karl XI:s förmyndarregerings finanspolitik, I, 1661–1667, 1914, s. 263) antyder att de la Gardie 1664 verkat för att Rålamb skulle inväljas i riksrådet, då han räknat med att i denne finna ett stöd mot riksskattmästaren, en åsikt som mot bakgrunden av Rålambs finanspolitiska aktivitet på detta års riksdag förefaller orimlig. Wittrock stöder sig här på de tendentiösa s.k. Bondeska Anekdoterna (Anekdoter uti Sveriges historia ifrån Konung Eric 14:s tid in til år 1675, II, utg. av C. Trolle-Bonde, 1900, s. 32). Beträffande tendensen hos denna källa gentemot Rålamb, se U. SJÖDELL: Kring de Bondeska Anekdoterna, Sc 1965, s. 149 f.

⁶ Vid ett tillfälle opponerade han sig exempelvis då riksmarsken Wrangel med tvivelaktig rätt fick byta Sölvesborgs grevskap mot det fördelaktigare Salmis' grevskap (RP Franc 1665 29/7). Redan på riksdagen 1664 företrädde han denna finanspolitiska åskådning. Ridd. o. adelns prot. 9, 1664, s. 99 f, 103 f med flera ställen.

1661.⁷ Parallellismen mellan memorialet och programmet skall här något uppmärksammas, då det ej skett tidigare.

I programmet förordar Bonde överhuvud en sparsam finanspolitik, i synnerhet med avseende på donationer. Han hävdar att de fattade resolutionsbesluten bör nå sin fullbordan. Han kräver sparsamhet i fråga om inrättande av nya tjänster; framför allt bör ej tillåtas att tjänster inrättas till vissa personers »accomodement». Den av Bonde ofta programmatiskt hävdade principen att provinserna måste bära sig själva framföres här. En annan av hans teser är att bristande verkställighet av löneutbetalningar åt kronans tjänare kan leda till att många av dessa lämnar statstjänsten, varpå riket blir beroende av utlänningar. Över huvud hävdar han den svåra, lätt nog till allmän impopularitet ledande ställning hans kollegium har. Han vänder sig mot alltför mycket nyadlande, vilket han finner ha ett skadligt inflytande på rikets finanser. I fråga om adlandet är han särskilt angelägen att slå vakt om de gamla högadliga familjernas rätt och intressen. Han är motståndare till att utlänningar i Sverige får alltför stort inflytande och gör alltför stora vinster.

3

I den vetenskapliga litteraturen behandlades memorialet första gången av Wilhelm Tham d.ä.⁸ Han menar att det ger en vink om att regeringen efter 1664 års riksdag sökt göra sitt inflytande mera gällande än den gjort under sina fyra första år.

Anders Fryxell skildrar memorialaffären utifrån de uppgifter Rålamb lämnar i volym 116 om planerna på konceptets renskrift i kansliet, uppsalaresan osv.⁹ Han konstaterar att konceptet till memorialet i volym 116 är det första utkastet till skriften. Han sätter inte in det i något politiskt sammanhang.

F. F. Carlson skildrar memorialet efter samma linjer som Tham, men något utförligare.¹⁰ Han sätter det i samband med den ovan

⁷ Riksskattmästaren Gustaf Bondes förslag till rikets styrelse, 26 juni 1661 föredraget för regering och råd. Förslaget är i sin helhet tryckt av WITTRÖCK, HT 1913, s. 43 ff.

⁸ Bidrag till svenska riksdagarnas och regeringsformernas historia från midten af sjuttonde århundradet 2: 1 (1847), s. 37 ff.

⁹ Berättelser ur svenska historien, XIII, (1856), s. 102.

¹⁰ Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset. II. (1856), s. 264.

nämnda adelsinlagan vid 1664 års riksdag, på så sätt att han hävdar att de fem riksämbetsmännen skall ha försökt att under intryck av denna inlaga ensamma besluta i en mängd ärenden. Detta skall så ha föranlett rådet till en protest genom Rålamb i form av memorialet. För Carlson får skriften tjäna som ett bevis på det missnöje från lågadelns sida med den högadliga regeringen, som redan under en tidig period av förmyndartiden förefanns. Han menar också att genom memorialet redan nu följderna av missbruken klart förutsågs.

Georg Wittrock sätter in memorialet i sin skildring av den finanspolitiska utvecklingen under förmyndarregeringens tid.¹¹ Finansläget 1665 karakteriserar han så att sedan regeringen fyra år i följd kunnat gälda delar av rikets skuld, måste detta minskande av gälden nu upphöra. Skulden för denna utveckling lade enligt Wittrock många på regeringsherrarna samfällt. Härom vittnar, menar han, memorialet. Han finner det också vara betecknande för skriftens riktning och tillkomst att skulden läggs på regeringen ensam. Emellertid gör han iakttagelsen att trots att memorialets kritik synbarligen riktar sig mot regeringens gemensamma politik, drabbar dock dess gift mera de la Gardie och dennes meningsfränder i regeringen än riksskattmästaren Gustaf Bonde. Wittrock konstaterar så att trots att skriften inte fick någon omedelbar finanspolitisk betydelse, är den likväl av intresse som symptom på strömningar, som längre fram skulle komma till uttryck vid striderna kring Blå Boken.

Den som senast behandlat memorialet är Göran Rystad.¹² Han ser det som led i en politisk och konstitutionell maktkamp mellan förmyndarregeringen och rådet, en kamp, som i viss mån betecknar en parallell till förhållandet mellan riksämbetsmän och råd under Christinas förmyndarregering efter Axel Oxenstiernas återkomst från Tyskland 1636. Vad som utlöste aktionen var finanspolitiska motsättningar. Det idéhistoriskt intressanta hos memorialaktionen finner Rystad i hävdandet av att rådet är satt att gentemot förmyndarregeringen tillvarata konungens och rikets intressen. Skälet att aktionen aldrig fullföljdes finner han i att Rålamb, som var ny i rådet, ännu ej nått ett sådant inflytande att han med framgång skulle kunna fullfölja en sådan aktion mot regeringen.

¹¹ A. a, (1914), s. 309 ff.

¹² KFA 1963, s. 7 ff.

4

Memorialakterna inleder volym 116. Först kommer punktationerna, sedan promemorian, sedan själva memorialet. Alla är utskrivna med Claes Rålamb's hand.

Punktationerna har följande lydelse;¹³

Fundamentet av Reg. består uti Konungens och Riksens rätts upprätthållande.

Konungens rätts erhållande är

1. Uti uppsikt, omsorg och åhåga om dess egen person, dels till dess education, dels ock dess säkerhet.

Vid educationen överlägges: 1. hans studiers förande som man hoppas kunna gå som sig bör 2. umgänget, om det sådant är, att han därav kan få de impressioner, som honom och riket kunne med tiden vara nyttige.

X Säkerhet av den uppvaktning, som därtill tjänar, anten i varsamhet av mat och dryck, eller i val av dem som gå hos honom ut och in. Här bör noteras Werners varning, efter vilken ingen nogare uppsikt har sports än tillförende, och således här intet aktas vad consiliarii Alex. M. säga Philota in suo quemque periculo magnum animum habere, cum de salute principis timetur credulos esse debere, vana quoque deferentes admittere.

X 2. består Konungens rätts erhållande uti det som hans höghet, respekt och vördnad angår, vilken förminskas uti vanvördan av dess ministrer, högre och ringare, när man dem impune kan beschimpfa.

När Riksens Råd förbigås och utan deras vetskap och samtycke ett och annat statueras.

X När landet uppfylles med plakater och påbud och intet av allt hålles och efter leves.

X När två, tre och flere domar och resolutioner komma uti en sak före utan någre essentielle nye emergentier.

X När justitiekollegierne högre och lägre äre uti lika villkor om de göra deras ämbeten väl eller illa.

X När de som av opiniaritret söka att eludera justitien och parten att uttrötta, missbrukande därmed beneficio revisionis impune och utan straff.

¹³ De punkter, som markerats med X, har i överarbetad form inlutit i memorialet, inte de övriga. Den kursiverade texten har av Rålamb tillskrivits i marginalen.

X När Riksens militie intet med de därtill destinerade godsens försörjes utan de av varjehanda orsak distraheras.

X När godsens i de vunna provinserna intet till fästningarnas underhåll bibehållas.

X När Riksens ungdom intet animeras till att låta sig bruka till krigstjänster, så att konungen haver dem han i nödfall kan uppå lita, *personer efter tjänst och inte tjänster till personen.*

När myckenheten av auskultanter betaga all sekretess av consilierna.

När medlen i fredlig tid och durante minorennitate Regis staten årligen förhöjes och medlen förminskas.

X När så många privilegierade och promiscue göras så att privilegierna äntligen bliver Konungen för svåra, och själva ståndet, som till Konungens heder och vördnad är stadgat, blir av myckenheten och egenskapen av personerna föraktligt och allom till åtlöje.

När detta allt förelöper, så lider Konungens rätt, höghet och respekt.

När fattade generale resolutioner intet efterleves.

X *När consilia eller consultationes status och däröver fattade resolutioner och slut antingen sent expedieras eller alldeles bortsomna.*

I lika måtto lider Riksens rätt

När deras, som av hedenhös hava rättighet att påminna om Konungens och Riksens rätt, samtycke i sakernas förande intet rekvideras.

När de som äro Riksens ämbeten kunna till namnet förändras så att Rikskansler kan heta kansler, Riksskattmästare Skattmästare, Riksråd, Råd.

När uppå en fri riksdag belevade och begärda saker kunna därutom antingen negligeras eller nå en hel contrariam praxin.

X När mynt och bankoväsendet varde icke med tillbörligt och av Ständerna begärda allvar undersökt och rättat.

För nästan varje punkt i punktationerna har Rålamb satt ett kryss i konceptets marginal. Dessa punkter motsvarar de, som sedan i översatt form influtit i memorialet. Ingen punkt är förstreckad, vars tankeinhåll ej återgår i memorialet.

Av de punkter, som avser »Riksens rätt» är en förstreckad och återgår i memorialet. Den avser banko- och myntväsendet. De tre övriga, icke förstreckade punkterna, som alltså ej fått plats i memorialet avser följande fall 1) när man ej inhämtar samtycke för

»sakernas förande» från dem, som sedan urminnes tid har rätt att påminna om konungens och rikets rätt 2) när riksämbetsmännens och riksrådens titlar så förändras att man i dem avlägsnar förstavel- sen »Riks» och 3) när man helt negligerar riksdagen och fattar be- slut i rak motsats till dess uttalade vilja.

Promemorian har följande lydelse:¹⁴

- 1) Rådets embete och plicht. Reg.form art. 5. addit. art. 3.
- 2) Nobilit. caute ad. art. 12.
R. Rådth ibid.
- 3) Uthdela gods nödvändigt add. art. 12
item omistandes
- 4) Kam: försäkringh hollas art. 12.
- 5) Kammaren ser på medlene art. 12.
- 6) NB Alltingh stadga medh. R. Rådth. ad. art. 3/14.16. K. Gustafs försäkr. 612 art. 3:4.
- 7) Sammankalla rådet. art. 15.
- 8) Hwadth stadgas på rigsdagh står till neste riksdagh art. 17.
- 9) Rådets m(a)intien. Cap. 9 K.B. Kong(a)försäkring Christinae art. 3.
- 10) NB. rao contra K. Erik om placater.

Promemorian utgör i sin tur ett förarbete till det förarbete till me- morialet vi har i punktationerna. I förhållande till dessa källor har den inte självständig betydelse. Samtliga dess tio punkter återfinns i dem i rudimentär respektive mera genomarbetad form.¹⁵

Efter promemorian följer så själva memorialet och vad därtill hör. På en sida står med Rålamb's hand: »Concept aff deedh memorial som Riksens Rådth förehade att inlefwera till den Kongl. Reg. Ao 1665, Lit BB».¹⁶ På nästa uppslag, på en vänstersida omedelbart innan memorialet börjar, står så Rålamb's ovan nämnda redogörelse för memorialets tillkomst och avstyrandet av aktionens fullbordan.¹⁷

¹⁴ Promemorian är tryckt och kommenterad av Rystad, senast a.a., s. 12 ff. Numreringen av punkterna är utsatt här och finns inte i originalet.

¹⁵ RYSTAD har (s. 12 ff) tolkat promemorians lapidariska innehåll genom hän- visningar till de lagrum, som åtföljer texten.

¹⁶ Jfr ovan s. 343, not 2.

¹⁷ Ovan n. 2. – Denna redogörelse är inte, som Rystad (s. 9) påstår, skriven i marginalen på det ursprungliga konceptet utan på en särskild sida, som föregår konceptet till memorialet.

Därefter börjar, på nästa sida, memorialet. Just innan texten står upptill, troligen med Rålamb's hand, »Li BB».¹⁸

5

I samband med riksdagen 1682 inledde Karl XI en aktion, riktad mot sådana som ansågs ha förgripit sig på kungamaktens höghet. I synnerhet kom en uppgörelse i sikte med dem, som tagit aktiv del i ogiltigförklarandet av Karl X Gustavs testamente på riksdagarna 1660. En av dessa var Claes Rålamb.

Den 15 december avlät konungen till revisionssekreteraren Erik Lovisin en skrivelse, vari han förklarade att Claes Rålamb's uppträdande mot hans faders testamente skulle näpsas.¹⁹ Den 16–18 december tvingade han ständerna att fördöma förkastandet av detta.²⁰ Han gav vid riksdagen befallning om granskning av ståndens protokoll från riksdagarna 1660, 1664 och 1672 för att fördöma och avlägsna alla för konungens majestät intolerabla yttranden, särskilt i fråga om Karl X Gustavs testamente. Några rättsliga följder för Rålamb fick inte testamentssaken, trots att Claes Fleming i rådet talade för att han borde straffas.²¹

¹⁸ Felskrivning för Lit BB.

¹⁹ Riksregistr. – Erik Lovisin var sekreterare i Stora Kommissionen.

²⁰ Ridd. och adelns prot. 14. Stenografiska rådsprot, förda av sekreteraren Svanhielm 1682 13/12, 15/12, 16/12.

²¹ RP Wattrang 1682 13/12. – Gösta Hasselberg har behandlat testamentssaken i sin rapport till Nordiska historikerkongressen i Lund 1961. Han anser att den har ett direkt samband med att Karl XI 1682 upprättade ett eget testamente. Orsaken var monarkiens dynastiskt svaga ställning. 1660 års händelser var en varning för kungamakten och visade för Karl XI nödvändigheten av att sörja för monarkiens ställning. Detta är det avgörande i testamentssaken enligt Hasselberg.

Han menar att Karl XI:s aktioner från början vände sig mot själva förkastandet av testamentet och iakttagare i Stockholm förutsåg i december 1682 att en ny stor räfst var under uppsegling. Av dem som vid behandlingen och annullerandet av 1660 års testamente spelat ledande roller befann sig nämligen förutom Rålamb också många andra i livet. Enligt Hasselberg skall dock Karl och hans medhjälpare aldrig ha tänkt sig en räfst utan saken kom från att ha gällt själva omstörtandet så småningom att gälla de för Karl X Gustav sårande yttranden, som vid göteborgsriksdagen 1660 fällts vid behandlingen av testamentsfrågan. Utan att definitivt ingripa höll man i fortsättningen ett latent ansvarshot svä-

När testamentssaken blev aktuell, satte Claes Rålamb upp en försvarsskrift, en deduktion om Karl X Gustavs testamente.²² »1665 års memorial« förekommer också i en avskrift från 1680-talet, som bilaga BB²³ till denna testamentsdeduktion, som tillsammans med sina bilagor utgör volym 15 in Folio i Rålambska samlingen på Kungliga Biblioteket. Vid memorialavskriftens början är till vänster i marginalen genom en anteckning av avskrivaren nära refererat till vad Rålamb i volym 116 skrivit om tillkomsten av memorialet.²⁴ Överskriften till Lit BB lyder: Memorial till Kongl. Regeringen af Sahl. Hr Clas Rålamb och underskrifvit af Riksens Råd A^o 1665.²⁵

I testamentsdiskursens text åsyftar Rålamb memorialet, i det han säger att han som rådsherre sin ed likmätigt år 1665 uppsatt ett memorial, där han gjorde allehanda hälsosamma påminnelser.²⁶ I textens marginal står på detta ställe en hänvisning till bilagan BB. I

vande över de anklagade, säger Hasselberg, som formulerar saken så att testamentsaffären 1682 utmynnade i villkorliga domar. G. HASSELBERG: Villkorligt ansvar och skrämselfpropaganda. Ett bidrag till det karolinska enväldets karaktäristik. Nordiska historikermötet i Lund 7–9 augusti 1961, s. 34 ff.

²² Rålambska saml. Vol 15 in Folio, KB. Deduktionen om Karl X Gustavs testamente bär påskriften: »Deduktion eller uppsats av det sammanhang, skäl och motiver som vid den för Kungl. Hovrätten instående Testamentsakten Anno 1682 blev projekterad och författad av Salige Kungl. Rådet Högvälborne Hr Claes Rålamb att brukas emot Hr Lovisin, ifall aktionen hade gått för sig«. – Överskriften till Lit BB liksom testamentsdiskursens rubrik har uppenbarligen tillskrivits långt senare, då Rålamb, som avled 1698, omtalas som död (salig). Detta saknar dock betydelse i detta sammanhang.

²³ Dvs. Lit BB.

²⁴ »Detta är ett koncept och uppsatt av det Memorial som en del av Riksens Råd av Hr Clas Rålamb begärte att han ville i deras namn författa, ärnandes det överlevera till den Kgl. Regeringen vilket sedan blev igenom någras av deras medel bearbetande avstyrt, och efter han (Hr Clas Rålamb) hade övergivit det till Herr Sten Bielke, att han det med sin hand skulle avskriva, på det formaliteten skulle så mycket nogare iakttagas, efter han var kansliråd, så blev både han och Hr Clas Rålamb försända till Uppsala uti en onödig kommission, varigenom hela intentionen eluderades».

²⁵ Denna uppgift är som framgått direkt felaktig.

²⁶ »Ja, det som mera är, att han sig i sådane saker, likmätigt sitt rådsämbete, uti minoreniteteten anno 1665 förmedelst ett memorial, det han med sin egen hand conciperat, och många av de övriga av rådet därtill dragit, ingivit, med vilket han allehanda hälsosamma monita vid Regementsförändret anført». Vol 15, s. 33 f.

marginalen till bilagan BB utvecklar avskrivaren historien om memorialets tillkomst efter de linjer, som dragits upp av Rålamb själv i ingressen till memorialets originalkoncept.²⁷

Efter den sista bilagans slut står: »Alla föregående Copier var likalydande med sine originaler intygat

Clas Rålamb.»

Som synes råder ett mycket intimt handskriftligt samband mellan originalhandskrifterna till och kring memorialet och innehållet i volym 15 i rålambska samlingen. Det står klart att memorialet första gången kom över konceptstadiet genom att det renskrevs i samband med färdigställandet av Rålamb's deduktion om Karl X Gustavs testamente. Detta framgår av de ömsesidiga hänvisningarna mellan memorial- och testamentsakterna, i synnerhet av den hänvisning till bilagan BB, som finns i volym 116.²⁸

Rålamb uppsatte således testamentsdiskursen vid en tidpunkt, då han hade anledning att frukta åtal för sitt handlande på 1660 års riksdagar, vid vilka han på ett kanske avgörande sätt bidrog till att Karl X Gustavs testamente kullkastades.²⁹ Testamentsdiskursen är alltså en försvarsskrift inför en fara, som hotade dess författare.

Rålamb gör i sin testamentsdiskurs gällande att år 1660 alla statsmakter biträdde hans mening och alltså är medskyldiga till de fattade besluten. Han menar att den mot honom planerade aktionen är ett verk av hans fiender, i synnerhet Claes Fleming, ledd av ett rent personligt hat till honom, därför att hans fader, Herman Fleming, genom det kungliga testamentets åsidosättande gick miste om att bli riksskattmästare.³⁰ Han hävdar konsekvent att Karl XI i hela

²⁷ Vol 15, s. 78.

²⁸ Se ovan s. 343, 351.

²⁹ Om Rålamb och testamentet 1660, se WITTRÖCK: Carl X Gustafs testamente (1908), passim och N. RUNEBY: Monarchia mixta (1962), s. 513 ff.

³⁰ Detta tema är ytterligare utvecklat i Claes Rålamb's deduktion om 1680 års riksdagsärenden. Då Herman Fleming, efter att 1660 i strid med Karl X Gustavs testamente ha berövats riksskattmästarebefattningen, förstod att hans livstid inte skulle räcka till för att få se sina reduktionsplaner förverkligade, instruerade han Olof Thegner, sedermera på 1680-talet en av reduktionens pådrivare, att denne hos hans minderårige son Claes skulle inpränta hans finans- och reduktionspolitiska grundsatser, för att den flemingska linjen en gång skulle föras till fullbordan. – Deduktion över 1680 års riksdags ärenden, kap. »Om donationsgodsens återkallande», Rålamb'ska saml. Vol 5, KB.

denna sak förts bakom ljuset på så sätt att man inför honom berättat sådant som en son inte kunde tåla om en fader. Rålamb's fiender skall ha satt igång detta mot honom, då de märkt att konungen börjat »draga reflektion» på honom, då han år 1681 återvände till Sverige efter att ha avslutat ett uppdrag i Pommern.

I sitt försvar går Rålamb hela tiden på den linjen att hans handlande 1660 varit avsett och ägnat att slå vakt om den unge, omyndige Karl XI:s uppfostran och säkerhet. Vidare säger han att om testamentet fått gälla, hertig Adolf Johan skulle blivit riksämbetsman och fått ett avgörande inflytande på den omyndige konungens uppfostran. Detta var för Rålamb ett trumfkort, då han visste att konungen helt nyligen visat prov på en negativ inställning till Adolf Johan.³¹ Rålamb djärves för övrigt själv påtala detta i diskursens text.

Mot slutet av diskursen säger Rålamb att han visserligen har stor del i de 1660 fattade besluten men att han ej har ansvar för utvecklingen därefter. Tvärtom har han i polemik mot förmyndarregeringen satt upp »1665 års memorial».

6

Som framgått råder ett mycket intimt handskriftligt samband mellan memorialakterna och testamentsdiskursen med bilagor. Memorialets innehåll är dessutom i många stycken sådant att det närmast idealt passar som hjälpmedel i den försvarsposition Rålamb i samband med testamentssaken befann sig. Ett intressant faktum är att memorialet inte vederligen lämnat några spår i samtida material under tiden 1665–1682. Det enda stöd, som finns för att memorialet verkligen tillkommit 1665 är Rålamb's egen uppgift. Att bevisa att memorialet tillkommit detta år torde i själva verket vara ytterst svårt. Man drivs att ställa frågan om man kan ha att göra med ett 17 år antedaterat aktstycke, tillkommet för att visa Rålamb's välförhållande på tidigt stadium av den period, för vilken nu räfst och räkenskap i skilda

³¹ Detta framgår bl.a. av kungliga brev, som är bifogade testamentsdiskursen som bilagor. Det gällde bl.a. ett onådigt brev från Karl XI till hertigen med avslag på en anhållan om befrielse från reduktion. Karl XI till Adolf Johan 1681 22/9. Originalen finns i Stegeborgssaml. RA.

avseenden var aktuella – reduktion, förmyndarräfst, åsidosättandet av Karl X Gustavs testamente.³²

Inledningsvis skall en del egendomligheter i samband med Rålamb's sätt att kommentera sin och Sten Bielkes uppsalaresa på hösten 1665 något beröras.

Den 8 december 1665 föredrog rikskanslern i rådet ett brev från Uppsala universitet om en del oroligheter och upplopp bland studenterna där, varefter omedelbart beslöts att Sten Bielke och Rålamb skulle resa dit och rannsaka.³³ Det hela var fråga om en kortare tids bortovaro från Stockholm och kommenderingen kan ej gärna ha utgjort något hinder för memorialets inlämnande. Den skulle på sin höjd kunnat förhindra detta någon vecka. Redan denna Rålamb's förklaring till sakens neddämpande verkar egendomlig. Hans påstående att kommissionen var onödig och den därav följande insinuationen inbjuder till motsägelser. Claes Rålamb och Sten Bielke hade tidigare fått handlägga ärenden rörande studentoroligheter i Uppsala, nämligen hösten 1663. Rålamb var då landshövding i Uppsala, medan Bielke av regeringen sänts dit för att rannsaka.³⁴ När de båda riksråden i december 1665 avsändes till universitetsstaden, var oroligheterna där av betydande omfattning.³⁵ Rålamb's och Bielke's uppsalamission ter sig, insatt i sitt sammanhang, fullkomligt naturlig, och den förres förklaring av uppsalaresans roll i sammanhanget som en ren bortförklaring, avsedd att dölja att memorialet av annan anledning aldrig kom fram till regeringen.

Även Rystad gör iakttagelsen att uppsalaresan endast ytterst temporärt kunnat hindra aktionens fullföljande. Inget i det rålamb'ska

³² En handstilsundersökning kan inte avgöra frågan. Min uppfattning, vilken delas av expertis, är visserligen att stilen i memorialakterna är mycket lik Rålamb's handstil 1682, så som den kommer fram dels i påteckningar på memorialakterna i samband med testamentdiskursens färdigställande, dels i andra skrivelser av hans hand från denna tid. Claes Rålamb var född 1622 och var alltså 1665 43 år och 1682 60 år. Av hans verksamhet under början av 1680-talet att döma var han dock en för sin tid mycket aktiv och vital 60-åring och hans handstil gör vid denna tid heller inte något åldrat intryck. Hans handstil var dessutom sig tämligen lik från de första skrivelser av hans hand som vuxen man vi har i behåll fram till 1683, den sista tidpunkt, från vilken jag känner till att längre sammanhängande skrivelser av hans hand finns bevarade. – Ej heller en undersökning av papper och vattenstämplar kan i detta fall bidra till problemets lösning.

³³ RP Bergenhielm.

³⁴ C. ANNERSTEDT: Uppsala universitets historia, II, (1877), s. 102.

³⁵ RYSTAD, KFA 1963, s. 10 f.

memorialet var av sådan natur att dess aktualitet skulle gå förlorad av någon veckas uppskov, konstaterar han.³⁶ Hans egen förklaring till att det hela rann ut i sanden är dels att Rålamb som en av de till tjänsteåren yngsta rådsherrarna inte hade tillräcklig auktoritet för att kunna fullfölja en aktion som denna, dels att oppositionens leder ännu ej slutit sig. Ingen av dessa förklaringar räcker dock till. Rålamb åtnjöt ett betydande anseende sedan 1660, då han på riksdagen i Göteborg lett motståndet mot tanken att lägga Karl Gustavs testamente till grund för styrelsen under den kommande förmyndartiden, och sedan riksdagen 1664, då han varit riddarhusdemokraternas ledare. En finanspolitisk opposition med klart utstakat program fanns tidigare utbildad och dess leder hade definitivt slutit sig under uppgörelserna 1664 och våren och sommaren 1665.³⁷

Det existerar dock en ännu starkare grund för att underkänna Rystads förklaring. Om memorialet förelegat på hösten 1665 men Rålamb ej lyckats övertyga sina kolleger i rådet om att det, under tecknat av dem, borde presenteras regeringen, förutsätter givetvis detta att det nått utöver det rena konceptstadiet. Men som vi funnit kan så inte ha varit fallet.³⁸

En annan egendomlighet i memorialet av central betydelse är Rålamb's sätt att kommentera slutepisoden vid riksdagen 1664.³⁹

Han säger att regeringen blott som hastigast skall ha låtit föredraga ständernas inlägga för några få av riksråden i lilla rådkammaren, medan de flesta satt i sammanträde över en revisionssak i stora rådkammaren. Ej heller sedermera skall regeringen ha diskuterat saken med hela rådet.

Om avsikten varit att 1665 lämna in memorialet måste givetvis de däri lämnade uppgifterna om ständersupplikationen ha varit riktiga, då detaljerna i den då rätt nyligen aktuella episoden varit lätta att med protokollens hjälp kontrollera. Regeringens handläggande av affären var emellertid inte alls sådan som Rålamb gör gällande. Därom vittnar en analys av tillgängligt material.

På förmiddagen den 31 augusti var drottningen, drotsen, kanslern, skattmästaren och en del av rådet samlade i lilla rådkammaren.⁴⁰

³⁶ Senast a.a., s. 12.

³⁷ WITTRÖCK, a.a., (1914) s. 222 ff.

³⁸ Se ovan s. 354.

³⁹ Se ovan s. 345 f.

⁴⁰ RP Gustafsson 1664 31/8. Jfr RYSTAD, KFA 1963, s. 28 f.

Efter en stunds sammanträde gick regeringen upp i matsalen för att konferera med ett adelsutskott. Det gällde just adelns strax innan inlämnade supplikation.

På eftermiddagen samma dag tog kanslern inför större delen av rådet upp saken.⁴¹ Rålamb var då ej närvarande utan uppehöll sig tillsammans med några andra riksråd i lilla rådkammaren.⁴² De la Gardie tillkännagav att adeln kommit in med en supplik om »Regeringens auktoritet och ämbete samt det som Riksens Råd kompeterar och bör». Han angav som sin mening att man muntligen skulle svara att regering och råd sinsemellan skulle se till att ingenting skedde emot regeringsformen. Per Brahe förklarade då att detta sätt att handlägga ärendet redan i förväg godkänts av de få frånvarande riksråden. Då av naturliga skäl Brahe vid detta tillfälle ej kan ha ljugit – flera medlemmar av den mot kanslern oppositionella rådsfalangen var närvarande – synes alltså Rålamb ha godkänt förfaringsättet, som sålunda på detta sätt blev allmänt känt av regeringens och rådets medlemmar. Två dagar senare hade man ännu ej lämnat supplikanterna något svar och kanslern förde vid ett rådsammanträde, vid vilket såväl Sten Bielke som Rålamb var närvarande, på nytt fram sin åsikt om hur man borde svara på skriften.⁴³ Vid detta tillfälle yttrade sig Rålamb inte i frågan.

Rålamb's framställning av denna sak i memorialet är alltså grundfalsk. Han har uppenbart den 31 augusti godkänt regeringens förfarande och protesterade ej heller, då saken på nytt kom upp den 2 september. Detta gör den tanken svår att han 1665 tänkt till de la Gardie lämna in ett memorial, vari han ljuger om ting, som ännu ej gärna kan ha fallit i glömska och i alla händelser kunde kontrolleras.

På ett ställe i punktationerna står bland uppräknade fall av åsidosättande av rikets rätt följande: »När de som äre Riks embeten kunna till namnet förändras så att Rikskansler kan heta kansler, Riksskattmästare Skattmästare, Riksråd Råd.»

I denna punkt, som inte kom med i det slutliga memorialet, påtalas alltså fallet av att riksämbetsmännens och riksrådens titlar ändras, dvs. just vad Karl XI gjorde 1682. En sådan titelförändring har veterligen aldrig varit aktuell före detta år. Att Rålamb 1665

⁴¹ RP Franc 1664 31/8.

⁴² RP Gustafsson.

⁴³ RP Franc 1664 2/9.

kunnat förutse vad som skulle inträffa 1682 ter sig orimligt. Om punktationerna tillkommit på 1680-talet, måste naturligtvis memorialet också ha gjort det. Året 1665 kan visserligen leda tanken i den riktningen att någon sådan titelförändring kunnat vara aktuell i Danmark i samband med enväldets införande och Kongeloven. Men ingenting i det danska källmaterialet lämnar det minsta spår av något sådant.

Att titelförändringen påtalas i punktationerna men inte i memorialet är naturligt. Då Rålamb i de förra för sig själv systematiserade sitt stoff, förde han det på förkränkelse av rikets rätt, därför att han där förde upp sådant som han ansåg som sådan förkränkelse. Att det inte kunde komma med i memorialet, då detta skulle utgöra en bilaga till testamentsdiskursen, är självklart.⁴⁴

I samma avsnitt av punktationerna där detta står, står också en annan sak gällande rådet, värd att observera. Det heter: »I lika måtto lider Riksens rätt när deras som av hedenhös hava rättighet att påminna om Konungens och Riksens rätt, samtycke i sakernes förande intet rekvireras.» Detta kan tyckas direkt syfta på den kritik av förmyndarregeringens självsvåld, som Rålamb utför i memorialet. Sammanhanget förefaller likväl vara ett annat. Detta stycke i punktationerna är nämligen inte marginalförstreckat, så som alla andra moment där är, som tagits upp i memorialet. Dessutom kommer det i punktationerna in i omedelbar anslutning till punkten om titelförändringen. Redan detta tyder på att kritiken av uraktlåtenheten att inhämta rådets samtycke kan syfta på förhållandena i Sverige efter 1680 års riksdag.⁴⁵ Det är klart att punkten i sådan form ej kunnat närmare utvecklad inflyta i memorialet. Om man beaktar att dessa båda moment står i direkt anslutning till varandra under rubriken åsidosättande av rikets rätt och att inget av dem är marginalförstreckat, är det lika naturligt att stanna inför tanken att »1665 års memorial» tillkommit på 1680-talet som att Claes Rålamb

⁴⁴ I skriften om 1680 års riksdagsärenden kritiserar Rålamb häftigt titelförändringen, vilken han uppfattar som ett våldsamt slag mot rådets riksvårdande position. – Kapitlet »Riksens Råds namns förändring till kl. Råds namn». Rålambska saml. Vol 5, KB.

⁴⁵ I skriften om 1680 års riksdagsärenden hävdar Rålamb kategoriskt myndig konungs bundenhet i styrandet till rådets samtycke, nämligen när han skriver att »råde» i uttrycket »råds råde» är »equipollens» med samtycke. Se även SJÖDELL: Kungamakt och högaristokrati (1966), s. 274.

redan 1665 kunnat långt före någon annan taga upp tanken på titelförändringen och kritisera den.

Det finns emellertid en mera avgörande omständighet. Punktationerna tar också på ett annat ställe, här som förebild för memorialet, upp det fall att rådet förbigås.⁴⁶ Det står emellertid inte fört på åsidosättande av rikets utan av konungens rätt – och kommer in i stycket efter det, som handlar om konungens höghet, respekt och vördnad – i enlighet med den linje i memorialet det representerar, vaktsläendet kring konungens rätt och kritik av förmyndarregeringen. Detta är givetvis ingen tillfällighet. Att det som syftade på förmyndarnas missbruk av sin ställning fördes på åsidosättande av konungens rätt är naturligt, då förmyndarna ryktade konungens värv. Lika naturligt är att föra en konungs åsidosättande av råds makten på förkränkelse av rikets rätt.

Punktationerna markerar alltså två skilda fall av uraktlåtenhet att inhämta rådets samtycke, förmyndarregerings och myndig konungs. Denna distinktion går tillbaka på det ursprungligaste förarbetet till memorialet, promemorian.⁴⁷ I dess första punkt, som gäller rådets ämbete och plikt, hänvisas till punkt 3 i 1660 års additament men också till punkt 5 i 1634 års regeringsform, en punkt som avser förhållandena under myndig konung och ej har något att göra med regeringsformen som förmyndarstadga.⁴⁸

I promemorian sjätte punkt står för kravet att styra med råds råde hänvisningar till tre olika punkter i additamentet men också till två punkter i Gustaf II Adolfs konungaförsäkran.⁴⁹

Promemorian nionde punkt gäller rådets »maintien», dvs. vidmakthållandet av dess ställning. Här hänvisas till Landslagens konungabalk och till punkt 3 i 1644 års konungaförsäkran.

I dessa centrala punkter sker alltså hänvisningar inte bara till förmyndarstadgor utan också till kungaförsäkningar, vilka omöjligt kan äga tillämplighet för landets styrelse under förmyndarregering. Samtliga punkter berör intimt frågan om rådets delaktighet i styrandet. Liksom kommentarerna till uraktlåtandet att regera med

⁴⁶ »består konungens rätts erhållande uti det som hans höghet, respekt och vördnad angår, vilken förminskas uti vanvördan – – när Riksens råd förbigås och utan deras vetskap och samtycke ett och annat statueras».

⁴⁷ Tryckt ovan s. 351.

⁴⁸ Sveriges Regeringsformer 1634–1809 samt Konungaförsäkningar 1611–1800, utg. av E. Hildebrand (1891) s. 7.

⁴⁹ Om Rålambs tolkning av uttrycket »råds råde», se ovan.

rådets samtycke i punktationerna inte bara avser förmyndarregering utan också myndig konungs regering, har Rålamb, då han nedtecknade promemorian, haft i tankarna de statsrättsliga grunderna inte bara för förmyndarregerings styrande av landet utan även för myndig konungs regering. Men har promemorian tillkommit enbart som ett förarbete till en kritik av en förmyndarregering, saknas all anledning att göra referenser till konungaförsäkringar, som aldrig kan äga tillämplighet vid tidpunkter, då landet inte har myndig konung.

Utifrån hänvisningar till statsrättsliga akter i ett så rudimentärt förarbete som promemorian bör man vara försiktig att draga några slutsatser. Men hänvisningarna i den har den betydelsen att de illustrerar dubbelbehandlingen i punktationerna av frågan om inhämtande av rådets samtycke – dels under åsidosättande av konungens, dels av rikets rätt.

Göran Rystad har gjort iakttagelsen att Rålamb i punktationerna inte endast behandlar »konungens rätt» före »rikets rätt» utan även låter det förstnämnda upptaga omkring 4/5 av punktationernas utrymme och dit för en mängd moment, som man normalt skulle vänta att finna under rubriken »rikets rätt».⁵⁰ Denna fördelning av utrymmet går i stort igen i själva memorialet. Rystad förklarar saken så att det är ett taktiskt betingat grepp, som minskade de angripnas försvarsmöjligheter. Denna tolkning är inte övertygande. En konstlad gruppering av stoffet kan med samma rätt sägas minska angrepets tyngd.

En möjlig förklaring till den onaturliga proportioneringen av stoffet kan i stället vara Rålamb's situation 1682. I memorialet, liksom i dess förarbete, punktationerna, måste han naturligtvis i görligaste mån framställa sig själv som en förkämpe för konungens rätt, föra in så många som möjligt av de saker han under förmyndarregeringens tid gått i strid mot som kränkande av *denna* rätt, inte rikets.

7

Rålamb's i memorialet givna framställning av det tidiga 1660-talets ekonomiska och finanspolitiska förhållanden ger möjlighet att gripa i tiden skilda sammanhang.

⁵⁰ KFÅ 1963, s. 19.

En del av Rålamb's aktioner i egenskap av anklagad inför Stora Kommissionen i början av år 1682 har anknytning till en huvudlinje i memorialet. I slutet av januari detta år ingick han och riksrådskollegan Johan Gabriel Stenbock i svaromål på Stora Kommissionens slutobservation i målet mot kammarkollegium.⁵¹ I denna skrift säger de sig bland annat ha blivit avbrutna eller bemötta med hårda ord, då de pläderat för iakttagande av 1661 års generalresolutioner och 1662 års stat. I synnerhet riktar sig anklagelserna mot de la Gardie. Till denna skrivelse har de fogat en mängd bilagor för att styrka riktigheten av sina påståenden.

Den 30 mars lämnade de in en ny inlaga.⁵² Med hjälp av utdrag ur rådsprotokollen alltsedan 1664 demonstrerade de hur kammaren flera gånger sökt få möjlighet att göra räkenskap för sin förvaltning, men att det ej tillåtits kollegiet. Vid ett sådant tillfälle hade Rålamb blivit bryskt befalld av kanslern att hålla tyst.

Parallellt härmed hade Rålamb att till Stora Kommissionen inge förklaring över hur han ställt sig vid utarbetandet av varje års stat.⁵³ Han framhöll att han alltid rättat sig efter 1662 års stat och beskrev »vilke svåre expressioner» han måst höra och tåla i rådet för den sakens skull. Skrivelsen åtföljdes av en stor mängd bilagor i form av rådsprotokoll, avskrifter av kammarkollegii protokoll m.m.

Man hade onekligen i fall som dessa haft anledning att vänta sig att finna memorialet bland försvarsbilagorna, om Rålamb haft det tillgängligt. Det hade utgjort bästa tänkbara försvar.

Kritiken i dessa inlagor överensstämmer i hög grad med memorialet. Där heter det att de som ville hålla inne med donationerna, efterleva 1662 års stat och genom konsekvent tillämpning av gällande förordningar och bestämmelser ge förvaltningen stadga, när de kom med gensagor mot regeringen fått höra hårda ord för sin inställning, blivit avbrutna gång på gång och bryskt tillsagda att tåga.

Den ekonomiska sidan av de stora räfsterna under 1680-talet kan ej sägas ha gått särskilt hårt fram över Rålamb, vare sig i fråga om

⁵¹ Claes Rålamb/Johan Gabriel Stenbock t. SK 1682 27/1. Kommissionen över förmyndarregeringen. 1680–1682. Vol 16. Riksdagskommissioner, RA.

⁵² Claes Rålamb/Johan Gabriel Stenbock t. SK 1682 30/3. Kommissionen över förmyndarregeringen. 1680–1682. Vol 16. Riksdagskommissioner, RA.

⁵³ Claes Rålamb t. SK 1682 31/3. Kommissionen över förmyndarregeringen. 1680–1682. Vol 16. Riksdagskommissioner, RA.

att ha skott sig själv eller att i rådet ha tillrätt sådant, som inte kunde passera opåttalt.⁵⁴

I flera anklagelsepunkter frikändes han helt. Det gäller t.ex. åtnjutande av pant mot fruktbart kapital samt åtnjuta dagsverken.⁵⁵ I sistnämnda punkt gick förutom Rålamb ytterst få rådsherrar fria. Rålamb gick också helt fri i frågan om ansvar för i kammarkollegium utöver staten assignerade medel samt i mål angående beneficier och föräringar.⁵⁶

I anklagelsepunkten gällande donationer samt livs- och behaglig tids friheter på förbuden och oförbuden ort till personer utanför rådet fälldes Rålamb i 12 fall.⁵⁷ I anseende till den långa tid han varit riksråd och en jämförelse med antalet fällande domar mot andra anklagade är denna siffra låg.

I fråga om ansvar angående tillökta tjänster, lönsaugment, pensioner och gratialer fälldes Rålamb endast i 4 fall, ett jämförelsevis mycket litet antal.⁵⁸

Summan för slutlig ersättningsskyldighet stannade för Rålamb del på 8100 DS. Denna siffra är också ytterst låg i jämförelse med vad de flesta råd med tillnärmelsevis lika lång tjänstgöringstid blev dömda till. Magnus Gabriel de la Gardies skuld till kronan blev 177 000 DS, Karl Gustav Wrangels 144 000 DS. Ytterst få riksråd med längre tjänstgöringstid kom under 10 000 DS. Till och med en sådan företrädare för sparsamhetspolitiken som riksskattnästaren Gustaf Bonde häftade genom sitt sterbhus i skuld till kronan med en så stor summa som 84 000 DS, detta trots att han avlidit redan 1667.⁵⁹

Dessa uträkningar var ej utförda förrän längre fram på 1680-talet. Men just vid den tidpunkt testamentssaken mot Rålamb var aktuell, december 1682–januari 1683, hade Stora Kommissionen gjort en deluträkning på rådsmedlemmarnas skuld till kronan. Det gällde den

⁵⁴ ANDERS FRYXELL (Berättelser ur svenska historien, XVI, 1858, s. 200) anser t.o.m. att omöjligheten att hårt sätta åt Rålamb var det som utlöste testamentsaktionen mot honom. Fryxell ger ej något belägg för sin mening och ett sådant samband kan inte heller härledas ur källmaterialet.

⁵⁵ SK Prot 1681 16/11.

⁵⁶ Domarna i denna anklagelsepunkt i SK:s dombok B II: 2, KA.

⁵⁷ SK B II: 1, KA. Rålamb dom SK Prot 1682 4/3.

⁵⁸ Domboken B II: 2, SK, KA. – Kommissionen över förmyndarregeringen 1680–1682. Vol 17. Riksdagskommissioner, RA.

⁵⁹ Dessa siffror ur SK:s domböcker, Originaldomarna, KA.

post, som avsåg förhöjning utöver 1662 års stat, vilken ju varit avsedd att bliva mönsterbildande för förmyndartidens finansförvaltning. Rålamb häftade här i skuld med blott 499 DS. Som jämförelse kan nämnas Per Brahes 83 000, Magnus Gabriel de la Gardies 81 000 och Gustaf Otto Stenbocks 78 000.⁶⁰ Här är särskilt att märka att dessa slutliga summor för överskridande av 1662 års stat representerade en mycket kraftig sänkning av granskningskommissionens anklagelsesummor. De slutliga beloppen förelåg alltså uträknade just vid den tidpunkt, då hotet mot Rålamb i testamentssaken var hög-aktuellt.

I memorialet framhåller Rålamb att staterna trots svårigheter burit sig bra fram till och med 1662 men att det därefter gått alltmera utför.⁶¹ Detta konstaterande står i direkt samband med hela hans i vidsträckt mening finanspolitiska kritik av förmyndarregeringen.⁶² Memorialets vaktslående kring 1662 års stat förefaller stå i ett mycket nära samband med de i januari 1683 färdigställda uträkningarna om överskridande av denna stat. Tidssammanfallet med testamentssaken indicerar detta i förening med vad som i övrigt framkommit.

I räfsten förklarades gåvor och donationer otillättna som gick utöver de som finansiell norm avsedda 1661 års generalresolutioner.⁶³ Dessa resolutioner var i de flesta avseenden helt i linje med Gustaf Bondes program år 1661 för rikets styrelse⁶⁴ och hade tillkommit vid ungefär samma tidpunkt. Som nämnts knyter memorialet mycket nära an till Gustaf Bondes program och därigenom också till generalresolutionerna.⁶⁵

När Rålamb hotades av dom i testamentssaken och det samtidigt började stå klart att han i konkret politik, särskilt finanspolitik, under 1660-talet förhållit sig väl, söker han i memorialet – en av

⁶⁰ Likvidationskommissionens prot 1683 23/1.

⁶¹ »– var verket så skulle längre föras, att staten sig i fridstiden och konungens minorenitet icke kunde bära så se vi icke huru det framdeles för Hans Kongl. Maj:t och Riksens Ständer stode till att försvara» fortsätter han sedan. »Hur sannspådd Rålamb skulle bli hade han givetvis ingen föreställning om», skriver Rystad (KFA 1963, s. 25).

⁶² WITTROCK: Karl XI:s förmyndarregerings finanspolitik, I-II. (1914–1917), passim.

⁶³ SK Prot 1681 15/9, bilaga.

⁶⁴ Om detta ovan s. 346 f.

⁶⁵ L. c.

försvarsbilagorna till hans diskurs om Karl X Gustavs testamente – fästa särskild uppmärksamhet härpå. En gång för alla bunden till sin del av ansvaret för händelserna 1660 söker han delvis sitt försvar utefter den linje, som representeras av förmyndaroppositionens tidiga finanspolitiska program: Gustaf Bondes program för rikets styrelse – generalresolutionerna – 1662 års stat.

8

Man kan se memorialet, vars dominerande linje är motsatsförhållandet förmyndarregering – råd, ur en speciell synvinkel, som en slutkommentar från Claes Rålamb's sida i den fråga om hur ansvaret för förmyndarstyrelsen skulle fördelas mellan regering och råd, som varit aktuell alltsedan 1672.⁶⁶

När redovisning år 1672 skulle avläggas inför Karl XI för förmyndarstyrelsen intog Claes Rålamb den ståndpunkten att rådet utom regeringen var oansvarigt på den grund att 1660 års additament ej stadgade något om rådsansvarighet.⁶⁷ Ett av Johan Gyllenstierna väckt kompromissförslag gick dock igenom; ingen rådsherre utom regeringen skulle skriva under redovisningsberättelsen, den s.k. 1672 års relation, men varje rådsherre skulle svara individuellt för sina vota.

Vid rådsöverläggningarna under riksdagen 1675 finner vi Rålamb som företrädare för linjen ansvar pro votis emot den rent statsrättsliga linje, som hävdad av bland andra riksdrotsen Per Brahe, gick ut på att enligt rådsherreden själva råddandet ej förpliktar till ansvar.⁶⁸ Rålamb's ställningstagande 1675 kommer in i ett stort inrepolitiskt sammanhang. Han och hans meningsfränder har räknat med att detta ansvar pro votis skulle rädda deras skinn, samtidigt som det föreföll att vara ett sätt att komma åt kanslern.⁶⁹

På riksdagen 1680, då Rålamb befann sig utomlands, hade ansvarsfrågan kommit i ett annat läge.

När Stora Kommissionen 1680 utställde stämning på rådet, visade

⁶⁶ Eftersom Rålamb i testamentsdiskursen återopade memorialet, utgör det oavsett tidpunkten för sin tillkomst en sådan kommentar. Detta har alltså inte i och för sig något att göra med det källkritiska problemet.

⁶⁷ RP Lillieflycht 1672 9/12, RP Lindschöld 1672 16/12.

⁶⁸ RP Lillieflycht 1675 18/9. Det var här fråga om ansvar för medelsförvaltningen och alltså ej blott om kriminalrättsligt ansvar.

⁶⁹ SJÖDELL (1966), s. 194 ff, 213 ff.

dettas medlemmar prov på en utpräglat ambivalent reaktion. När den uppkomna situationen diskuterades i rådet kunde samma person vid skilda tillfällen förskansa sig bakom den rent statsrättsliga oansvarighetslinjen respektive den därmed strängt taget logiskt oförenliga linje, som representerades av ansvar pro votis. Detta var t.ex. fallet med Knut Kurck.⁷⁰ Som bekant räddade ingen argumentering rådet från att ställas till ansvar under former, som den enväldige konungen fann lämpliga.

I mars 1682 inlämnade Claes Rålamb jämte en del andra riksråd inför hotet från Stora Kommissionen till Kungl. Maj:t en skrift, vari de förklarade sig vägra ansvara för sitt rådande och förklarade sig redobogna blott till kriminalrättsligt ansvar.⁷¹ Denna besvärsskrivelse ogillades av Kungl. Maj:t. Situationen var i mars 1682 för Rålamb långt värre än den varit 1675. Viljan att generellt svara för avgivna råd hade följdriktigt sju år senare bytts mot en ansvarsvilja, som ej sträckte sig utöver det rent kriminalrättsliga.

Har »1665 års memorial» någon anknytning till denna fortlöpande replikväxling om ansvarigheten mellan kungamakt, förmyndarregering och råd?

1680 och tidigare sökte rådsoppositionen så mycket som möjligt avlägsna sig från delaktighet i den politik regeringen fört. Man följde, då ej som 1675 speciella skäl motiverade något annat, i regel vad som kan kallas den rent statsrättsliga linjen, stödde sig på åsikten att själva rådandet enligt rådseden ej förpliktade till ansvar och på det faktum att 1660 års additament ej innehöll några ansvarsbestämmelser för själva råds-korporationen eller dess enskilda medlemmar.

Man kan säga att också memorialförfattaren söker avlägsna sig från delaktighet i regeringens politik, fast på ett annat sätt. Han går på den linjen att rådet enligt additamentet borde ha makt, men att regeringen redan 1665 hunnit att genom ett rättsstridigt förfarande lägga beslag på huvuddelen av bestämmänderätten.

När man följer den rent statsrättsliga linjen hänger man alltså upp resonemanget på att rådet, naturligtvis bortsett från kriminalrättsligt ansvar, enligt 1660 års additament är oansvarigt. En rådsherre är bunden blott av sin ed.

⁷⁰ RP Lillieflycht 1680 6/12, 8/12, 22/12, 29/12.

⁷¹ Riksrådets memorial till Rikets Ständers Deputerade att ej dragas till ansvar för förmyndarregeringens åtgöranden, dat. den 8 mars 1682. Säfstaholms-saml. Vol 57, RA.

I memorialet däremot argumenteras utifrån additamentets bestämmelser om rådets rätt till delaktighet i alla viktiga avgöranden. Det är denna dubbelhet i additamentet, som möjliggör för rådet att anpassa sin ställning i ansvarsfrågan efter den rådande situationens art.

Vid den tidpunkt, då memorialet renskrevs och lämnades in som bilaga till testamentsdiskursen, började det visa sig att Stora Kommissionen skulle fria Rålamb helt i viktiga anklagelsepunkter. Det är detta, som skiljer läget vid årsskiftet 1682–1683 från läget i mars 1682, då Rålamb ej ville veta av annat ansvar än det kriminalrättsliga. I memorialet är hans ståndpunkt snarlik den han vid diskussionerna i rådet 1675 intog gentemot Per Brahe, fastän utgångspunkten nu är en helt annan. Rålamb har ansett att i det vid årsskiftet 1682–1683 rådande läget memorialet skulle göra starkt intryck på de maktägande. Samtidigt som en stor utredning om överskridande av 1662 års stat ger vid handen hans välförhållande, vill han visa hur han redan 1665 ställt sig till dessa frågor. I detta läge ger han så sitt sista ord i den diskussion, som ända sedan 1672 i redovisningsfrågan förts mellan råd och riksämbetsmän.

I memorialet klagas över att regeringen ej för styrelsen med »råds råde» (dvs. i detta fall detsamma som rådets samtycke). Därmed vill Rålamb särskilt fästa uppmärksamheten på att han redan från början av sin riksrådstitid reserverat sig mot den politik, som nu lidit skeppsbrott, och gör en plaidoyer för rådsmakten i gestalt av dem, som opponerade mot Magnus Gabriel de la Gardie et consortes.

Man kan alltså säga att memorialet på ett sätt skärper den »inkonstitutionella» ansvarslinje Rålamb 1675 av taktiska skäl företrott. Memorialet står vid ett ansvar med förhinder. Rent teoretiskt representerar det det definitiva övergivandet av den statsrättsliga oansvarighetslinjen. Rålamb har lagt upp memorialet med utgångspunkt i det faktum att han inte kunde komma ifrån den roll han spelade 1660.

Det enda stöd, som finns för uppfattningen att memorialet tillkommit 1665 är Claes Rålamb's egen uppgift i form av en påteckning vid början av konceptets text att han detta år på uppdrag av missbelåtna kollegor i riksrådet författat skriften, som sedan skulle lämnas in till regeringen. Detta är av stor betydelse, då det hand-

skriftliga sambandet är ytterst intimt mellan memorialakterna och diskursen om Karl X Gustavs testamente med bilagor, författad av Rålamb i ett läge där han befann sig i en trängd försvarsposition. Då Rålamb i början av 1682, som anklagad inför Stora Kommissionen, inlämnade försvarsskrifter, dels gällande ansvarsfördelningen mellan förmyndarregeringen och rådet i fråga om fattade beslut om utgifter, dels gällande sin verksamhet som kammarråd, stödde han sin argumentering på en mängd bilagor, i synnerhet i form av utdrag ur riksrådets och kammarkollegiets protokoll, avsedda att demonstrera hans från början vakna kritik mot en lättsinnig finanspolitik. Hade han då haft tillgång till »1665 års memorial», hade det varit nästan orimligt att han inte låtit det utgöra en av dessa bilagor. Så skedde dock ej och det står klart att memorialet inte lämnade konceptstadiet förrän det renskrevs som bilaga till testamentsdiskursen. Tvärtom utgör memorialet i viktiga stycken en sammanfattning av innehållet i dessa försvarsskrifter till Stora Kommissionen med deras bilagor.

Redan dessa fakta har en sådan innebörd att de borde föranlett analys av memorialakternas proveniens, innan dessa lades till grund för en framställning av oppositionen mot förmyndarregeringen vid 1660-talets mitt. Det finns emellertid flera andra förhållanden, som ytterligare ökar misstänksamheten mot den gängse dateringen.

Den kommendering att resa till Uppsala i ett enligt honom helt onödigt ärende Rålamb åberopar som skäl till att aktionen aldrig fullföljdes kan omöjligt ha utgjort ett sådant hinder. På sin höjd skulle det ha kunnat fördröja aktionen någon vecka. Man har, under observerande härav, antagit att skälet till att aktionen ej fick något resultat i stället var, dels att Rålamb som en av de senast utnämnda medlemmarna av rådet ännu ej åtnjöt tillräcklig politisk auktoritet för att kunna genomdriva något sådant, dels att kanslersoppositionens leder ännu ej slutit sig. Båda leden i förklaringen är dock otillfredsställande. Rålamb åtnjöt en ytterst stark politisk auktoritet för sina insatser på 1660 års göteborgsriksdag, då han varit den ledande i motståndet mot ett erkännande av det kungliga testamentets rätts giltighet, och på riksdagen 1664, då han varit den ledande riddarhuspolitikern. Oppositionens leder, i all synnerhet vad gäller finanser och utgiftspolitik, hade definitivt slutit sig under uppgörelserna under år 1664 och våren och sommaren 1665.

Det finns emellertid också det faktum att memorialet som nämnts

ej förrän 1682 kom över konceptstadiet. Om memorialet fanns hösten 1665 men Rålamb av ena eller andra anledningen misslyckats med att få sina kollegor att underteckna det, förutsätter just ett sådant försök att memorialet lämnat konceptstadiet.

Framställningen i memorialet av den bekanta slutepisoden vid riksdagen 1664 är felaktig och förvanskad i en sådan utsträckning att det varit omöjligt att blott ett år senare presentera skriften för personer, som kände till det verkliga förloppet och kunnat med hjälp av tillgängliga protokoll fria sig från beskyllningar, som riktades mot dem.

I ett förarbete till memorialet kritiserar förhållandet att man ändrar riksämbetsmännens och riksrådens titlar genom att avlägsna förstavelsen »riks». Något sådant har veterligen aldrig varit aktuellt innan Karl XI vidtog en sådan förändring 1682. Att Rålamb 1665 kunnat förutse detta ter sig helt osannolikt.

I den avdelning av punktationerna, som avhandlar åsidosättande av »rikets rätt» upptas det fall att riksrådets samtycke ej inhämtas vid besluts fattande. Att detta avser förhållandena under förmyndarregering blir mindre sannolikt av flera skäl. Förmyndarregeringens uraktlåtenhet att inhämta rådets samtycke upptas på ett annat ställe i punktationerna som direkt förebild för memorialets text och rubriceras där som åsidosättande av konungens rätt, då förmyndarregering var i konungs ställe. I det förstnämnda fallet står punkten dessutom i omedelbar anslutning till kritiken av titelförändringen. Att det här inte är fråga om styrelsen under förmyndarregering styrkes även av att Rålamb i sin deduktion om händelserna vid 1680 års riksdag hävdar att även myndig konung är bunden vid rådets samtycke.

I punktationerna behandlar rådskonstitutionalisten Rålamb icke blott »konungens rätt» före »rikets rätt» utan låter även det förstnämnda upptaga omkring 4/5 av utrymmet, en fördelning av proportionerna, som går igen i själva memorialet. Som stridande mot »konungens rätt» anför han en rad moment, som normalt av vem som helst skulle ha förts under rubriken »rikets rätt». En naturlig förklaring till detta kan vara Rålamb's situation 1682. I detta läge är det naturligt för honom att i görligaste mån framställa sig som en förkämpe för konungens rätt, klassificera så många som möjligt av de saker han under minorenniteten bekämpat, såsom stridande mot denna rätt, ej mot rikets.

Vid överblick av samtliga de argument, som hopats mot ett godtagande av den gängse dateringen av »1665 års memorial» står det klart att tre av dem har en mycket stor tyngd. Det är – utan inbördes gradering – titelförändringen, de resonemang som är knutna till distinktionerna kring »konungens rätt» och »rikets rätt» samt arten av det handskriftliga sambandet mellan memorialakterna och de akter, som har samband med testamentsdiskursen. Dessa argument har en sådan innebörd att vart och ett av dem, taget för sig, är ägnat att resa det källkritiska problemet.

De övriga leden i argumenteringen har dels i och för sig betydande styrka, dels understöder de i flera fall de tre förut nämnda.

Ser man till den sammanlagda tyngden av samtliga framdragna argument, måste det likväl slås fast att bevisning inte konstitueras. Det resultat undersökningen lett fram till bör uttryckas så att här förda argumentering utgör en så pass stor svårighet för den av forskningen gjorda dateringen att positiv bevisning för dennas riktighet är erforderlig innan memorialakterna kan läggas till grund för en framställning av förhållandena vid mitten av Karl XI:s förmyndares regering.

Svagheten i tidigare forskning ligger i att man endast analyserat den situation, i vilken memorialet av sin författare påstås ha tillkommit, inte den situation, då det lämnar konceptstadiet för att tjäna sin upphovsman till försvar. Den idépolitiska analysen borde ha kompletterats av källkritik och proveniensundersökning.

SUMMARY

The Rålamb Collection in Kungliga Biblioteket (Royal Library) in Stockholm contains among other things the original of a paper, which, in historical literature, is called "The 1665 Memorial" or "Clas Rålamb's Memorial". This forms a many-sided criticism of the way in which Karl XI's regency dealt with their commission. According to endorsements made by Councillor Clas Rålamb at the beginning of the paper, it was written in 1665 at the bidding of dissatisfied fellow-councillors and was later to be given to the government. However, the chief figure in the government, the Lord High Chancellor, Magnus Gabriel de la Gardie, stopped the written protest from being given in.

The same volume which contains the memorial, also has two rough copies, interesting from the point of view of the critical treat-

ment of sources. The most thorough scientific research carried out on the memorial so far, looks upon it as a manifestation of the political and constitutional struggle for power between the regency and the councillors at that time. It was a struggle for power, which partly has a parallel in the conditions during the regency for Queen Christina after Axel Oxenstierna's return from Germany in 1636. The memorial is supposed to have primarily resulted from financial and political opposition.

In connection with the Riksdag in 1682, Karl XI started an action against those who took part in the invalidation of his father, Karl X Gustaf's testament at the Riksdagarna in 1660. One of them was Clas Rålamb. He found a reason to write a paper to defend himself. "The 1665 Memorial" is, in fair copy, an integral part of this in the form of an appendix. Between the memorial documents, the manuscripts and the paper of defence, there is the intimate connection of origin. In the text of the paper of defence the author directly adduces the memorial as the purpose of the defence.

The only support there is for the theory that the memorial actually dates from 1665 is Clas Rålamb's own statement. One is driven to ask if we are dealing here with a 17 year antedated document, produced to show Rålamb's good conduct at an early stage of the period, for which now an inquiry and a scrutiny of accounts were being carried out in various ways—reduction, inquiry into the regency, disregard for Karl X Gustaf's testament.

If one analyses the memorial more thoroughly, from various points of view, with this hypothesis in front of one's eyes, one can point out many circumstances which form striking difficulties in accepting that the memorial had been written in 1665, which until now has been taken for granted. The weight of the arguments against the prevalent dating are so important that positive evidence for its accuracy seems to be necessary, before the memorial can be the basis for an account of the circumstances during the regency for Karl XI.

The flaw in the research, which has so far dealt with the memorial, is that only the situation, in which the memorial is claimed by its author to have been written in, has been analyzed, not the situation, where it really is used to serve as a defence for its author. The political idea analysis ought to have been supplemented with a criticism of the source and provenance investigation.